

İRAN NÜKLEER ANLAŞMASI KRİZİ DÖNEMİNDE NSYÖA'NIN TÜRKİYE İÇİN ANLAMI

Mehmet Oğuzhan TULUN-Teoman Ertuğrul TULUN

Analist/Analist

Analiz No : 2018 / 15

29.05.2018

ABD Trump Yönetiminin genellikle İran Nükleer Anlaşması olarak bilinen Kapsamlı Ortak Eylem Planından (KOEP)[1] 8 Mayısta tek taraflı çekilme kararı, nükleer silahların yayılması sorununa olan küresel ilgiyi artırmıştır. KOEP, nükleer silahların yayılmasını önleyen rejimi temsil eden Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşmasına (NSYÖA)[2] atıflar yapan bir anlaşmadır. KOEP, NSYAÖnün oluşturduğu zemine dayanmaktadır ve sözkonusu antlaşmanın etkinliğini artıracak bir potansiyele sahiptir. KOEPi olumsuz yönde etkileyecek bir gelişmenin, aynı zamanda uzun dönemde NSYÖAyı da etkileme potansiyeli bulunmaktadır. İrana komşu ve NSYÖAya en sadık taraf ülkelerden biri olması nedeniyle, bu noktada, NSYAÖnın ve KOEPin Türkiye açısından irdelenmesi yararlı olacaktır.

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşmasına Giriş

1968 Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NSYÖA) son derece önemli üç hedefe ulaşmaya amaçlamaktadır. Bunlar: 1) Nükleer silahların ve nükleer silah teknolojisinin yayılmasının önlenmesi, 2) Nükleer enerjinin barışçıl kullanımına ilişkin işbirliğinin teşvik edilmesi, ve 3) Nükleer silahsızlanmanın elde edilmesi. NSYÖA kapsamında yasal olarak nükleer silaha sahip beş ülke (bu ülkeler: Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık-İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri-ABD) dahil, bu zamana kadar Antlaşmaya toplam olarak 191 devlet katılmıştır.[3]

Birleşmiş Milletler Silahsızlanma İşleri Dairesi (BMSİD),[4] Antlaşmanın önemini ve işleyişini şu şekilde açıklamaktadır:

> Antlaşma, nükleer silaha sahip devletler bakımından silahsızlanma amacına yönelik tek bağlayıcı, çok taraflı yükümlülüğü temsil etmektedir. [☀ Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi amacının daha ileriye götürülebilmesi ve taraf Devletler arasında bir güven artırıcı önlem olarak kullanılabilmesini hedefiyle; Antlaşma,

> Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının (UAEA) sorumluluğu altında bir güvenlik denetim sistemi kurmuştur. Güvenlik denetimleri, Antlaşmaya uyulduğunu UAEA tarafından yapılan denetimlerle doğrulamak için kullanılmaktadır. Antlaşma; barışçıl nükleer teknoloji alanında ve bu alandaki teknolojiye tüm taraf Devletlerin eşit biçimde ulaşması için işbirliğini teşvik etmekte, güvenlik denetimleri ise bölünebilir [nükleer] malzemenin silah kullanımına yönlendirilmesini önlemektedir.[5]

Bu hususta NSYAÖ üç ana yapısal sütuna sahiptir: 1) (nükleer silahların yayılmasının) yayılmanın önlenmesi (İng. *non-proliferation*), 2) silahsızlanma, ve 3) nükleer enerjinin barışçıl amaçla kullanılması. Türkiyenin açıklamış olduğu gibi: NSYAÖ rejiminin üzerinde kurulduğu büyük pazarlık, bu üç ayrılmaz ve birbirini güçlendiren sütuna dayanmaktadır.[6]

NSYAÖnün birinci sütunu olan nükleer silahların yayılmasının (ya da kısaca yayılmanın) önlenmesi; nükleer silaha sahip devletleri, nükleer silahları veya diğer nükleer patlayıcı donanımları diğer aktörlere aktarmamaya mecbur tutmaktadır. Antlaşma ayrıca, nükleer silaha sahip devletleri, nükleer silah imal etmek veya edinmek hususunda nükleer silaha sahip olmayan herhangi bir devlete hiçbir şekilde yardımcı olmamaya, onları teşvik etmemeye ve kışkırtmamaya mecbur tutmaktadır.[7]

İkinci sütun olan silahsızlanmaya göre, Andlaşmaya Taraf devletlerin her biri, nükleer silah yarışının yakın tarihte durdurulması ve nükleer silahsızlanmaya ilişkin etkili önlemler ile sıkı ve etkili uluslararsı denetim altında genel ve tam silahsızlanmaya ilişkin bir anlaşma akdi için görüşmeleri iyi niyetle yürütmeyi üstlenir.[8]

Üçüncü sütun olan nükleer enerjinin barışçıl amaçla kullanımı, yayılmanın önlenmesine ilişkin yükümlüklerine uygun olarak, Andlaşmaya Taraf olan bütün devletlerin, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla araştırılmasının, üretiminin ve kullanılmasının geliştirilebilmesi için ile ilgili vazgeçilmez haklarını tanımaktadır.[9] Üçüncü sütuna göre, Andlaşmaya Taraf bütün Devletler, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını sağlayacak cihaz madde, bilimsel ve teknolojik bilgilerin mümkün olan en geniş ölçüde alışverişini kolaylaştırmayı üstlenirler ve bu alışverişe katılma hakkına sahiptirler.[10] Bu bağlamda Antlaşma tarafları, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla uygulanmasının daha da geliştirilmesine katkıda bulunmak üzere diğer devletlerle veya uluslararası örgütlerle birlikte işbirliği yapmaya teşvik edilmektedirler. Bu son husus, dünyanın kalkınmakta olan bölgelerinin ihtiyaçlarını gereğince gözönünde tutarak, özellikle işbu Andlaşmaya Taraf nükleer silahlara sahip olmayan Devletlerin topraklarında, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla[11] kullanımıyla özellikle bağlantılıdır. Üçüncü sütuna göre, NSYAÖye taraf devletlere (Antlaşma hükümlerine riayet ettikleri sürece) nükleer teknoloji geliştirilmesi için nükleer enerji teknolojisi ve maddeleri aktarılabilir.

Türkiyenin NSYÖAdaki Rolü

Türkiye NSYÖAyı Şubat 1969 tarihinde imzalamış ve Nisan 1980 tarihinde onaylamıştır. BMSİD antlaşmalar veri tabanına göre, Türkiyenin onay belgesine aşağıdaki beyan eşlik etmiştir:

> Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşmasının onay belgesini bugün tevdi etmeyi kararlaştırmıştır.
>
> ...
>
> Türk Hükümeti, Antlaşmanın şimdiye kadar sonuçlandırılan en önemli silahların kontrolü anlaşması olduğuna inanmaktadır. Antlaşma, nükleer savaş tehlikesini azaltarak, yumuşama [detente] sürecine, uluslararası güvenlik ve silahsızlanmaya büyük katkıda bulunmuştur.
>
> Türkiye, Antlaşmaya taraf olmasının, Antlaşmanın evrenselliğini daha da ileri götüreceğine ve uluslararası nükleer yayılmanın önlenmesi sistemini güçlendireceğine inanmaktadır. Ancak şu husus aşikardır ki, devam eden silahlanma yarışının durdurulması ve savaş teknolojisinin tüm insanlık için tehlikeli bir boyuta varmasının önlenmesi, ancak sıkı ve etkili bir uluslararası denetim altında genel ve tam silahsızlanmaya ilişkin bir anlaşmaya varılması ile gerçekleştirilebilir. Türkiye, buna ek olarak, Antlaşmanın Giriş bölümünün ilgili pararagrafları ve VI. Maddesi gereğince nükleer silaha sahip devletlerin yayılmanın önlenmesi konusundaki yükümlüklerini vurgulamak istemektedir. Yayılmanın bütün çeşitleri durdurulmalı ve nükleer silaha sahip olmayan ülkelerin güvenlik gereksinimlerini yeterli biçimde karşılayacak önlemler alınmalıdır. Bu tür güvencelerin yokluğunun sürmesinin, Antlaşmanın amaçlarının ve hükümlerinin temellerini sarsacak sonuçları olabilecektir.
>
> Elektrik üretiminin kaynaklarından biri olarak nükleer enerjiyi kalkınma planına dahil eden Türkiye, Antlaşmanın IV. Maddesinde öngörüldüğü şekilde, nükleer araştırma ve geliştirme alanında, bunun yanısıra nükleer enerji üretiminde, teknolojide gelişmiş ülkelerle hiç bir ayrım gözetmeme esasına göre işbirliğinde bulunmaya hazırdır. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesini sağlamak amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde geliştirilen veya geliştirilecek olan önlemler, nükleer silaha sahip olmayan devletleri, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla uygulamasına yönelik tercihlerinde hiç bir şekilde kısıtlamamalıdır.[12]

Antlaşmayı onay belgesine eşlik eden beyandan görüleceği üzere Türkiye, NSYÖAnın yukarıda belirtilen üç sütununa atıf yapmış ve özellikle nükleer enerjinin kalkınma planındaki önemi üzerinde durmuştur. Türkiye; nükleer silahların yayılmasının önlenmesini sağlamak amacıyla geliştirilen veya geliştirilecek olan önlemlerin, nükleer silaha sahip olmayan devletleri, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla uygulamasına yönelik tercihlerinde hiç bir şekilde kısıtlamaması hususunun altını çizmiştir.

Bu noktada şu hususu belirtmekte yarar bulunmaktadır: gelişmiş ekonomiye ve altyapıya sahip bir çok ülke, gelişme yolunda ilerlerken enerji gereksinimlerini karşılamak için nükleer enerjiden yararlanmışlardır. Her ne kadar nükleer enerji bir takım sorunları beraberinde getirse de (örneğin nükleer atıkların tasfiyesi ve insan hatası veya doğal afetler nedeniyle radyoaktif sızıntı), hiç bir diğer güç kaynağı nükleer enerji santrallerinin sunduğu enerji düzeyine yaklaşamamıştır. Buna ek olarak; temiz ve yenilenebilir enerji teknolojisi çok mesafe kat etmiş ve ümit verici olsa da, içinde bulunduğumuz dönemde bu

teknoloji sadece ülkelerin enerji gereksinimlerini kısmen karşılayabilmektedir. Bu husus dikkate alındığında, büyük nüfusa sahip Türkiye gibi ülkelerin daha ileri düzeyde gelişmelerinde nükleer enerji temel bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, NSYAÖ; Türkiye gibi ülkelerin nükleer teknoloji elde etmek için çalışmalarına ve bu teknolojiyi edinmelerine imkan vermekte, aynı zamanda dünyaya barışçıl amaçlar içinde olduklarını gösterme imkanı sağlamaktadır.

NSYÖAnın başarılı bir şekilde uygulanmasında ve devamlılığının sağlanması meselesinin özünü; nükleer enerjinin barışçıl kullanımı ile nükleer enerjiyi nükleer silah geliştirme programında kullanmaktan kaçınmak arasındaki hassas dengeyi dürüstçe korumak oluşturmaktadır. İnternet ortamında yapılacak basit bir haber araması, Türkiyenin NSYÖAya ve diğer yayılmanın önlenmesi belgelerine ve rejimlerine en sadık ülkeler arasında olduğunu kanıtlayacaktır. Bu bağlamda Türkiyenin, Antlaşmanın lafzını ve ruhunu sağlam biçimde içselleştirmiş bir NSYÖA tarafı olmaya örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Kapsamlı Ortak Eylem Planı

Genellikle İran Nükleer Anlaşması olarak bilinen Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP); Temmuz 2015 tarihinde E3/EU+3 (Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, Avrupa Birliği-AB, Çin, Rusya ve ABD) ve İran arasında yapılmış, esas olarak nükleer enerjinin barışçıl amaçla kullanımı ile ilgili bir anlaşmadır. İran ve AB dışındaki anlaşmanın katılımcılara sıklıkla ve karmaşık biçimde P5+1, P3+3, veya E3+3 (E3/EU+3, KOEP metninde kullanılan, İran dışındaki anlaşma taraflarını belirten bir isimdir) olarak atıf yapılmaktadır.

KOEPin giriş bölümünde, ... işbu, İranın nükleer programının bütünüyle barışçıl olduğunu garanti altına alan tarihi Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP)... denilmekte ve İranın, hiç bir koşul altında, hiç bir zaman nükleer silah geliştirmeye veya edinmeye çabalamayacığını teyid ettiği vurgulanmaktadır. Metinde ayrıca KOEPin başarılı biçimde uygulanması, İranın Anlaşmada yer alan yükümlülükleri doğrultusunda, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NSYÖA) maddeleri uyarınca nükleer enerjiyi kullanma hakkından bütünüyle yararlanmasını sağlayacaktır ifadesi yer almaktadır.[13]

ABD Başkanı Donald Trumpın geçtiğimiz günlerde aldığı KOEPten çekilme kararı; sadece İranı gözlem altında tutarken bir yandan da ülkenin barışçıl nükleer teknoloji geliştirmesine izin veren bu önemli çok taraflı silahların kontrolü belgesini tehlikeye atmakla kalmamış, aynı zamanda NSYÖA sisteminin uygulanmasını olumsuz yönde etkileme ihtimalini de beraberinde getirmiştir. Antlaşmaya hâlâ taraf olmayan, ancak nükleer silah sahibi olduğuna yaygın biçimde inanılan (İsrail gibi) ülkelerin mevcudiyetinden dolayı NSYAÖnün güvenilirliği esasen zarar görmektedir ve Antlaşmanın güven arttırma kabiliyeti en üst düzeye erişememekledir. Bunun yanısıra, NSYÖAya taraf olmayan ve fiilen nükleer silaha sahip ülkeler (örneğin Pakistan, Hindistan) mevcuttur. NSYÖAnın evrensel olmamasının küresel yayılmanın önlenmesi kurallarını zayıflattığına ve böylece NSYÖA rejiminin temellerini çürüttüğüne dair şüphe bulunmamaktadır.[14]

İranın nükleer silahlar elde etmesi olasılığı, KOEPin düzenlenmesine kadar uluslararası toplum için en önemli silahların kontrolü sorunlarından birisini oluşturmuştur. Bu

bağlamda, NSYÖAnın Antlaşmadan çekilme ile ilgili bir hüküm içerdiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Sözkonusu hüküm, Taraflardan herbiri, ulusal egemenliğini uygulayarak, Andlaşmanın konusuna giren olağan üstü olayların ülkesinin yüksek çıkarlarını tehlikeye düşürdüğüne karar verirse, Andlaşmadan çekilme hakkına sahip olacaktır şeklindedir.[15] Kuzey Korenin 2003 yılında NSYÖAdan çekilme kararını açıkladığını hatırda tutmak gerekmektedir.[16] O günden bu yana uluslararası toplum bu ülkenin nükleer silah elde etme emelleri ile başa çıkmak için büyük çaba sarfetmiştir. Bu hareketin diğerlerine örnek olmasına izin verilmemelidir. Ancak ABDnin KOEPten alel acele çekilmesi, anlaşmanın güvenilirliğini zedeleyebilecek, hatta çökmesine neden olabilecektir. KOEPin zayıflaması veya çökmesi, İranı zamanla Kuzey Kore örneğini izlemeye sevk edebilecektir. Bu tür bir gelişme, daha sonra, NSYÖAnın evrensel olmaması sorununu körükleyecek ve NSYÖAyı daha da zayıflatabilecektir.

Zayıflıklarına ve eksikliklerine rağmen Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması hâlâ küresel yayılmanın önlenmesi rejiminin temel taşı olarak kabul edilmektedir. Eğer İran nükleer silah geliştirirse biz de mümkün olan en kısa sürede aynı yolu takip ederiz[17] şeklinde açıklama yapan ülkelerin aksine Türkiye; NSYÖAyı üç sütunu ile birlikte daha da güçlendirecek şekilde, Antlaşmayı tam olarak uygulayan dürüst ve onurlu politikasına devam etmelidir. Böyle bir politika; Türkiyeye nükleer yayılmada çözümün bir parçası olması imkanını sağlayacak, isteyerek veya istemeyerek sorunun parçası olan aktörlere de karşı duruş sergilemesi olanağı verecektir.

[1] İngilizcesi: Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)

[2] İngilizcesi: Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)

[3] Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), *United Nations Office for Disarmament Affairs*, accessed May 20, 2018, https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/

[4] İngilizcesi: United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA)

[5] Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT).

[6] Statement by H.E. Ambassador Feridun Sinirlioglu. Undersecretary of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey at the 2010 Review Conference of the States Parties to the Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons. New York, 6 May 2010, *United Nations*, erişim tarihi: 20 Mayıs 2018 http://www.un.org/en/conf/npt/2010/statements/pdf/turkey_en.pdf

[7] NSYAÖ, I. Madde. Antlaşmanın Türkçe metnine şuradan ulaşabilirsiniz: Nükleer

Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşma (NPT), *Türkiye Atom Enerjisi Kurumu*, erişim tarihi: 29 Mayıs 2018, http://www.taek.gov.tr/attachments/134_npt_tr.pdf

[8] NSYAÖ, VI. Madde.

[9] NSYAÖ, IV. Madde.

[10] NSYAÖ, IV. Madde.

[11] NSYAÖ, IV. Madde.

[12] Turkey: Ratification of Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), *United Nations Office for Disarmament Affairs*, erişim tarihi: 20 Mayıs 2018, http://disarmament.un.org/treaties/t/npt, http://disarmament.un.org/treaties/a/npt/turkey/rat/washington, http://disarmament.un.org/treaties/a/npt/turkey/rat/london, http://disarmament.un.org/treaties/a/npt/turkey/rat/moscow

[13] İran Nükleer Anlaşmasının tam metni için bakınız: Full text of the Iran nuclear deal, *The Washington Post*, erişim tarihi: 20 Mayıs 2018, https://apps.washingtonpost.com/g/documents/world/full-text-of-the-iran-nuclear-deal/1651/

[14] Marvin Miller and Lawrence Scheinman, Israel, India, and Pakistan: Engaging the Non-NPT States in the Nonproliferation Regime, *Arms Control Association*, December 1, 2003, https://www.armscontrol.org/act/2003_12/MillerandScheinman

[15] NSYAÖ, X. Madde.

[16] Kelsey Davenport, Chronology of U.S.-North Korean Nuclear and Missile Diplomacy, *Arms Control Association*, May 17, 2018, https://www.armscontrol.org/factsheets/dprkchron

[17] Raf Sanchez, Saudi Arabia will develop a nuclear bomb if Iran gets one, Crown Prince Mohammed bin Salman warns, *The Telegraph*, March 15, 2018, https://www.telegraph.co.uk/news/2018/03/15/saudi-arabia-will-develop-nuclear-bomb-iran-gets-one-crown-prince/

Yazar Hakkında :

Mehmet Oğuzhan Tulun AVİM'de Analist olarak görev yapmaktadır ve Ankara Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi doktora öğrencisidir. Çalışmaları Doğu Avrupa, Kafkasya, Asya,Türk-Ermeni ve Türkiye-

Ermenistan ilişkileri, uluslararası suç ve tarih çalışmalarıyla ve din ile siyaset arasındaki etkileşimle odaklanmaktadır.

Teoman Ertuğrul Tulun , Avrasya İncelemeleri Merkezi'nde (Ankara) analisttir. Bilkent *Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde doktora adayıdır.* Avrupa Birliği Çalışmaları, Toplumsal Hareketler, Irkçılık ve Nefret Söylemi Çalışmaları ve Devlet İnşaası *alanlarında çalışmalar yapmaktadır.*

Atıfta bulunmak için: TULUN, Mehmet Oğuzhan TULUN-Teoman Ertuğrul. 2026. "İRAN NÜKLEER ANLAŞMASI KRİZİ DÖNEMİNDE NSYÖA'NIN TÜRKİYE İÇİN ANLAMI." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2018 / 15. Mayıs 29. Erişim Kasım 20, 2026. https://avim.org.tr/tr/Analiz/IRAN-NUKLEER-ANLASMASI-KRIZI-DONEMINDE-NSYOA-NIN-TURKIYE-ICIN-ANLAMI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır